

DEREK JARMAN

Az árnyék a szín királynője

Csodákat és emlékeket kutatok, mint az idősebb Plinius *Historia Naturalis*ában. Minél távolabb halványul el a szín időben és térben, annál erősebben ragyog. Arany emlékek. Nem a karikagyűrűk aranya a főtcai ékszerészüzletben, hanem egyfajta filozofikus arany, amely úgy izzik az agyban, mint a *Jelenések Könyvének* ékkövei. Smaragd, Rubint, Jácint, Kalcedon, Jáspis. A szín, amely hasonlatos ezekhez az ékkövekhez, „drága”. Sőt, még drágább, mert a csillogó drágakövekkel ellentétben nem birtokolható. A szín szétfut ujjaink közt és menekül. Nem nézegethetjük ékszeresládikában, mert semmivé lesz a sötétségben.

*Historia Naturalis*ában Plinius bizton állította, hogy a Mértéktelenség az ellenség. Volt idő, amikor az emberek még nem viseltek aranygyűrűket, s nem állítottak saját kedvükre nemesfémekből készített szobrokat. Volt idő, amikor az Anyatermészetet nem fosztogatták, nem dézsmálgatták sárgáért, kékért és cinóbervörösért, hanem a természet megtarthatta, ami az övé az emberrel szemben, nemcsak növényekkel és állatokkal mérgezve őt, hanem színekkel is. Plinius írja, hogy a Jupiter szobrát festők hólyagból készített maszkot viseltek, védelmezve magukat a cinóberfesték porától. Ezt a témát közelebbről is meg vizsgálunk, mondja.

Forgassuk vissza az időt 400 évvel.

Arisztotelész könyve *A színről* az első. Krisztus előtt 323-ban, abban az évben, mikor a fűcsókolta Nagy Sándor meghalt, Arisztotelész Athénban tanított. A következő évben hunyt el khalkiszi villájában, ahova a politikai zűrzavar elől menekült, Theophrasztosz felügyeletére hagyva iskoláját.

Arisztotelész így kezdi könyvét:

Az egyszerű színek az elemekhez, a tűzhöz, a levegőhöz, a vízhez és földhöz tartoznak. Mivel a levegő és a víz önmagában természetszerűleg fehér, míg a tűz és a nap arany. A föld szintén természetéből adódóan fehér, de színesnek tűnik, mert meg van festve. Ez könnyen megérthető, ha a hamura gondolunk, mert ez is fehérré válik, ha a színét okozó nedvességet kiégetjük belőle.

Arisztotelész elméletei 2000 évig csapdában tartották a nyugati gondolkodást, mígnem a reneszánsz elkezdte az ajtók kinyitogatását. Az arisztotelianus bölcsességet idézgették újra meg újra. Senki sem választotta le a színeket az elemekről, és senki sem hamvasztotta el a Földet, hogy megnézzze, valóban fehér-e. Mert Arisztotelész világosan gondolkodó ember volt... „És a sötétség ott kezdődik, ahol a fény kihúny.” Egészen addig, míg Leonardo a

visszajára nem fordította ezt a gondolatot, hogy a fény ott kezdődjön, ahol a sötétség végét ér.

Az arisztotelészi feketének saját logikája volt. Ezzel viaskodik a második bekezdésben. A fekete nem juttat fényt a szembe. Minden feketének látszik, amikor nagyon kis mennyiségű fény verődik vissza. A kihúnyó fény árnyékot hoz létre. Ebből azt tudhatjuk meg, hogy a sötétség nem is szín, csupán a fény hiánya. A sötétben lehetetlen a dolgok formáját érzékelni.

Arisztotelész a fekete és a fény keveredéséből származtatja a színeket:

A fekete, valamint a Nap és a tűz fényének keveredése mindig vöröset eredményez.

Az ilyen megfigyelésekből a színek olyan elképzeléséhez jutott, melyben a fekete akár kisebb, akár nagyobb mennyiségben mindig jelen volt.

Észrevette, hogy napkeltekor és napnyugtakor a levegő bíbor árnyalatúvá lesz:

Sötétvörös borszín akkor jön létre, ha a napsugarak tiszta feketével keverednek, mint amilyenek a szőlőszemek... mivel színük akkor sötét borszín, amikor megérnek, hiszen amikor megfeketednek, a vörös bíborrá válik. E módszer segítségével kell megvizsgálnunk az összes színvariációt.

Szerinte nem a színek keveredésével kell kísérleteznünk, ahogy a festők csinálják, hanem a visszaverődött fénysugarak összehasonlításával.

Vihar gurul le a hegyekről. Az illatos kertjében sétáló ifjabb Pliniust, aki gyümölcsös telepítését tervezgeti öreg kertészével, félbeszakítják az első kövér esőcseppek. A márvánnyal borított udvaron át visszasiet, kikerülve szökőkút mozaikon folydogáló vizét, az összetelható ajtón át hálószobájába. Ott az ágyán fölveszi Arisztotelész könyvét *A színről*, a hatalmas, háztetőre kapaszkodó szőlő tarkazöld fényében. Ebben a szobában, mondja, azt hisszük „olyan erdőben vagyunk, ahol soha nem kell esőtől tartani”. Ahogy a vihar erősödik, Plinius egyetértene Arisztotelésszel abban, hogy a szobáját beborító sötétség nem szín, hanem a fény hiánya. És ha hirtelen borzongás futna át testén és megkérné rabszolgáját, hogy gyújtson tüzet, látná Arisztotelésszel, hogy égés közben a fa először feketévé majd vörössé válik. Ha Plinius az ablakhoz menne és letépne egy fürt sötétbíborborszín szőlőt, tudná, hogy a sötétvörös borszín keveredik azzal, ami tiszta fekete. Hogy igazolást találjunk a természetben keveredő fénysugarak elméletéhez, Arisztotelész szerint meggyőző bizonyítékra és a hasonlóságok mérlegelésére van szükségünk, ha a színek eredete nyilvánvalóvá kezd lenni:

Minden szín három dolog keveréke, a fényé, a közvetítő közegé, melyen át a fény lát-

hatóvá válik, mint pl. a víz vagy a levegő, és a fény visszaverődési felületének színe-
ié, amelyről a fény visszaverődik.

Vannak komor és ragyogó színek. A fényes színek a higanyvörös, a cinóbervörös, az armenium (sötétkék), malachit (élénkzöld), indigókék és a csillogó türoszi bíbor. A komorak közé tartozik a színópa (vörösesbarna), a paraetionium (krétafehér) és az arzéntrisulfid (világossárga). A feketét gyanta vagy szurok égetésével lehet előállítani. *A színről* csak a természettel foglalkozik. Nem említi a festészet művészetét, és kevésbé érdeklődik a színezőanyagok eredete... habár Arisztotelész említést tesz a bíborcsigárról, amelyből az imperiál bíbor származik. A virágokat, gyümölcsöket, növények gyökereit és az évszakok változó színeit figyeli. A zöldből sárgába forduló leveleket. A növényeket átjárja a nedvesség, ami beléjük mossa a színeket. A napfény és a meleg rögzíti azokat, épp úgy, mint a festésnél. Minden növekvő dolog végül sárgává válik:

Ahogy a fekete egyre gyengébb lesz, a szín fokozatosan zöldre vált és végül sárgára... más növények vörösek lesznek az érés során.

Arisztotelész a póréhagymát, amit kifehérit a napfény hiánya, hozza föl példaként elmélete megerősítésére: a napfény teremti a színt. Könyve *A színről* rövid, Plinius befejezi, mielőtt a vihar elmúlik egy villámlás felvillanásával, egy mennydörgés csattanásával majd egy hirtelen csenddel, amelyet fiatal rabszolgáinak nevetése tör meg. Eperfás, fűgés, rózsás kertjét és tetszetős, ciprustól árnyékolt, gúla alakúra metszett dézsás cserjéit fölfrissítette a hirtelen lezúduló eső. Friss fuvallat támadt.

Plinius levelet ír Baebius Macernak:

Nagyon örülök, hogy nagybátyám írásainak tanulmányozása arra készítetted, hogy az összes kötetet megszerezd. A *Historia Naturalis* éppoly változatos, mint a természet maga.

A nagybátyjának, mondta, kevés alváásra van szüksége, és minden percét az írásnak szentelte, amikor nem szólította a kötelesség a bíróságra. Minden nap hajnal előtt kelt, hogy meglátogassa Vespasianus császárt. Jegyzetfüzeteit magával vitte útjaira. Még a fürdőben is könyveket olvasott. Nem csoda, hogy egy ilyen elfoglalt ember gyakran elbóbiskolt. A *Historia Naturalis* 33-35. könyvig terjedő részét a szobrászatnak és a festészetnek szentelte. Az idősebb Plinius számára a művészet célja, hogy megzavarja (felborítsa) a Természetet, és leginkább azokat dicséri, akik képesek voltak erre: Zeuxiszt, aki becsapta a madarakat festett gyümölcsseivel, Apellészt, akinek festett lovára valódi lovak nyerítettek, és Parrhaszuszt, aki olyan függönyt festett, ami csapdába csalta Apellészt, amikor arra kérte Parrhaszuszt, hogy húzza el, hadd nézhesse meg az eltakart festményt. A művészet akkor éri el a tökéletességet, ha a Természetet tükrözi. A Természet maga ennek bírója.

De elkalandozom a színek bányáitól, e könyv céljától. Erről Plinius éppoly ékesszóló, mint bármely antik szerző. Ennek oka nemcsak csillapíthatatlan kíváncsisága, hanem az az erő, amivel önmagát és előítéleteit beleírja műveibe. A legtöbb későbbi könyv a színekről nem ilyen és ezért színtelenek. Plinius szerint 'A múlt szép napjaiban a festészet művészet volt'. A római korban a festészet látványossággá süllyedt. Nero fél futballpálya méretű festményt készíttetett magáról és Domus Aureájának gigantikus börtönében rejtett el egy művészetet, amelyet mindig a közönség elé kellene tární. Minden fonák volt, minek oka a korlátlan gazdagság. Ha a császárok erkölcselenek, tékozlók voltak, az urak még ennél is rosszabbak. Augustus márványba öltöztette a köztéri szobrokat, ami kielégíthetetlen vágyat szült e kő után. A Természetet megerőszakolták. A bányák elcsúfították és elpusztították az élő istennőt, a hegyeket széthordták, a folyókat eltérítették a drágakövek és nemesércek utáni tülekedésben. Kizökkent korunk. Figyeljünk: Claudius császár rabszolgájának, Drusiliánus Rotundusnak volt egy tömör ezüsből készült tála, amely 500 fontot nyomott, s nyolc kisebb tányérja, egyenként 250 font súlyúak. Hány ember kellett, hogy megemeljék ezeket, és ki használta egyáltalán? A magánházak luxusa megszegyeníti a templomokat. Drága afrikai márványoszlopokat vontatnak az utcákon, hogy ebédlőt építsenek belőlük – utálatos a szembeállítás a régi sírok egyszerű terrakottájával. Az oszlopok súlya romba döntötte a csatornarendszert.

Plinius leírja, hogy a fájón nélkülözött fenséges Augustus szobraihoz elhasznált ezüst az akkori talpnyalásnak köszönhető... de ha látnád a mostani luxus hivalkodásait, 'nők ezüsttel borított fürdőszobáit, amelyekben nincs egy parányi hely sem, ahova léphetnének. És a férfiak társaságában fürdőző nők!', szóhoz sem jutnál. Az ezüsbányákban a festékanyagokat, sárgát, okkert és kéket bányásszák. Az egyik legjobb az attikai iszap, két dénár fontja. A szkíroszi sötét okkert a festményeken árnyékolásra használják. A sárga okkert fényfoltokhoz először a görögök alkalmazták. A kék színezőanyag homok. Régen háromféle volt: az egyiptomi, amit a legtöbbre tartottak, a szkítiai és a ciprusi. Ezekhez adták hozzá a Pozzuoli-kéket s a spanyol kéket. Ebből készítik a kék mázasfestéket, amit ablakkeretek festésére is használnak, mert nem fakul ki a napfényben.

Az indiai és indigókéket a gyógyításban alkalmazzák, csakúgy, mint a sárga (vas) okkert, vérzéscsillapítóként.

A rézrozsa szemkenőcsnek jó. Nedvességet hoz létre a szemben, de le kell mosni. Hierax kenőcse néven kapható. Plinius eztán felsorolja a többi fénoxid gyógyhatását. Az ólmot például, az alsóbb testtájakon használják, hűvössége miatt az érzéki vágy és buja álmok támadásának visszaszorítására. A szokatlanabb felhasználási módok egyike volt, amikor Nero, teli torokból éneklései alkalmával, egy ólomlemez erősített mellkasára hangjának megóvása végett.

Ez a színes egyéniségű császár, aki szenvedélyesen szerette a színházat, esti szórakozás gyanánt porig égettette Rómát, és elragadó kedvtelésének hódolva embereket feszített

keresztre kertjében, nem tartozik Plinius kedvencei közé. Nem kevés irónia bujkál e szavakban: 'Akit az istenek örömmel emeltek császárrá'. Más császárokat jobban foglalkoztatott a közérdek, és a város díszítésére festményeket rendeltek.

Manapság rengeteg szín van, de a görög festők csak négyet használtak. Mindennek nagyobb volt az értéke, amikor kevés erőforrás, eszköz állt rendelkezésre. Ma az embereket az anyag értéke és nem a művész teremtőereje érdekli. Ma az embereket igazán a gladiátorok élethű portréi hozzák lázba. Minden már csak a hajdan volt arany idők árnyéka. A történelem alkonyán a színek kifakulnak.

Pethő Ildikó fordítása